

ЛИТЕРАТУРА

1. Базовый словарь лингвистических терминов / Столярова Л.П., Пристайко Т.С., Попко Л.П. – К.: Изд-во Гос. академии руковод. кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / [Гл. ред. С.А. Кузнецов]. – СПб.: «Норинт», 2003. – 1536 с.
3. Ганеев Б.Т. Парадокс: парадоксальные высказывания / Б.Т. Ганеев. – Уфа: Башкирский гос. пед. ун-т, 2001. – 199 с.
4. Демьянков В.З. Логические аспекты семантического исследования предложения / В.З. Демьянков // Проблемы лингвистической семантики. – М.: ИНИОН АН СССР, 1981. – С. 115-132.
5. Лисоченко Л.В. Высказывания с имплицитной семантикой / Л.В. Лисоченко. – Ростов-на Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1992. – 160с.
6. Логический словарь / Кондаков Н.И. – М.: Наука, 1974. – С. 191.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – 844 с.
8. Успенский Б.А. Что такое парадокс? / Б.А. Успенский // Сб. ст. к 60-летию Ю.М. Лотмана. – Таллинн: Ээсти Раамат, 1982. – С. 159-162.

УДК 81'373

НОВІ ДИФУЗНІ ПРОЦЕСИ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Марина Навальна
(*Переяслав-Хмельницький, Україна*)

У пропонованій статті проаналізовано функціонування розмовної лексики в художньому стилі, зокрема новітніх назв жіночої статі, універбатів та відабредіатурних утворень, обґрунтовано позамовні чинники вживання розмовних лексем, визначено їхню стилістичну роль у творах сучасної української прози.

***Ключові слова:** художній стиль, розмовна лексика, позамовні чинники, стилістична роль.*

В пропонуваній статті проаналізовано функціонування розмовної лексики в художньому стилі, зокрема новітніх назв жіночої статі, універбатів та відабредіатурних утворень, обґрунтовано позамовні чинники вживання розмовних лексем, визначено їхню стилістичну роль у творах сучасної української прози.

***Ключевые слова:** художественный стиль, разговорная лексика, внеязыковые факторы, стилістична роль.*

This article analyzes the functioning of colloquial vocabulary in the artistic

style, including new names of a female, univerbates and of otabbreviation formations; extralinguistic factors of colloquial lexemes usingis substantiated, the author defined their stylistic role in the works of the modern Ukrainian prose.

Key words: *artistic style, colloquial vocabulary, extralinguistic factors, stylistic role.*

У художньому стилі результат реалізації відповідної мети досягається своєрідно – через спілкування героїв творів. „Своєрідність дії такої мети полягає в тому, що вона мотивує введення в художній текст елементів іншого стилю, причому відповідно до зміни опосередкованої мети в творі з’являються елементи різних стилів” [2, с. 16], що визначає **постановку проблеми та актуальність дослідження**. Лінгвісти стверджують, що закріпленості слів за окремими стилями не існує. „У закріпленості, приналежності окремих груп лексики до „своїх” функціональних стилів спостерігаємо певну діалектичну суперечність. З одного боку, навіть нейтральна лексика на рівні мовлення втягується в лексичну систему кожного стилю... З другого боку, деякі лексичні групи використовуються не одним, а кількома стилями та їх різновидами. Замкненість окремих функціональних стилів дуже відносна, що пояснюється насамперед позамовними факторами: між різними сферами людської діяльності теж немає чітких меж” [1, с. 38–39].

Ставимо за **мету** проаналізувати функціонування розмовної лексики в художньому стилі, зокрема новітніх назв жіночої статі, універбатів та відабредіатурних утворень, визначити їхню стилістичну роль у творах сучасної української прози.

Виклад основного матеріалу. У мові сучасної художньої літератури використовують низку розмовної лексики, особливо чітко простежуємо вживання дієслів із негативними відтінками. Так, лексему *викобелюватися* вжито в значенні „хвастатися, поводитися пихато”; слово *тирлуватися* – зі значенням „стояти в одному місці гуртом, часто без діла, вести якісь беззмістовні розмови”; дієслово *ухайдохати* – зі значенням „стомити”; слово *обдипломитись* – зі значенням „отримати диплом”; дієслово *фугасити* – зі значенням „сильно вирувати”, пор.: „Макс хмикнув – так тобі, Шиллере! Не будеш **викобелюватися**” (Люко Дашвар); „...біля кіоску мужики **тирлувалися**” (Люко Дашвар); „Ще не награлася з молодим... чи вже **ухайдохала** його до ручки? – чи то прохрипів, чи то простогнав [Стьопка]” (Люко Дашвар); „Стасик... збирався **обдипломитись**”, уже студіював мови та історію” (Віктор Лупейко); „...жадна до життя міць **фугасила** з ...картин і ... віршів...” (Оксана Забужко).

Розмовне дієслово *фітькати* в словниках подане як „видавати свист або звук, схожий на свист” [9, с. 1324] в мові художньої літератури вжито зі значенням „бездумно, легковажно витратити гроші”, напр.: „Хіба можна такі гроші на витребеньки **фітькати**? – обурився дядько” (Люко Дашвар).

Подекуди трапляються розмовні одиниці інших лексико-семантичних груп, які позначають процеси мислення, пересування тощо. Напр.: *кумекати*

„розбиратися в чому-небудь; розуміти, тямити // Міркувати про що-небудь” [9, с. 472]; *швендяти* „ходити сюди-туди” [9, с. 1393]; *сачконути* „побайдикувати, ухилитися, відволіктися від справи” [ВТССУМ, с. 1105]. Пор.: „*Тепер Маруся з малим на нову хату врешті вийде, – кумекали*” (Люко Дашвар); „...*господиня десь швендяє, а хата порожня...*” (Люко Дашвар); „*Доню, ти що, боса швендяла?*” (Люко Дашвар); „...*ні, сачконути не вийде...*” (Оксана Забужко).

Українські автори активно використовують розмовні іменники. Фіксуємо нові лексеми *волиняка* та *донбашук*, які позначають відповідно „житель Волині” і „житель Донбасу”. Ці лексеми надають художнім текстам не тільки розмовності, але й вульгарності, зневаги до осіб, які називають, тощо. Напр.: „*Як знайду якогось волиняка чи донбашука випадково у черзі до міжміських телефонних сполучень...*” (Віктор Неборак).

Зрідка сучасні письменники вживають розмовні іменники зі зневажливим, лайливим відтінком, напр.: *байстрюк* „позашлюбний син” [9, с. 34], пор.: „*Танцює Харків – місто байстрюків*” (Сергій Жадан).

Помітним стало вживання нових назв осіб жіночої статі, що спричинене насамперед активною позицією жінок в українському суспільстві. Вони розширюють сферу своєї професійної діяльності, ведуть активне громадське життя, обіймають керівні посади, які раніше зазвичай були пріоритетом тільки для чоловіків, тощо [6]. „Очевидно, ні на одній словотворчій категорії, як на категорії роду, – зазначає А.П. Загнітко, – не позначилися такою мірою соціальні фактори, які зумовили не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нашарування на певних родових формах” [4, с.158]. Це властиве не тільки публіцистиці, але й мові сучасної художньої літератури, крім узвичаєних назв жіночої статі (*акторка, бібліотекарка, бухгалтерка, екзаменаторка, лаборантка, секретарка*), активно вживають інші іменники на позначення роду занять чи професії. Напр.: *бізнесменка, бригадирка, інженерка, фінансистка, фольклористка* та ін. Пор.: „*А що, бібліотекарко? Підеш за німця?*” (Люко Дашвар); „*Я б цій сільській бізнесменці всі патли повискубувала...*” (Люко Дашвар); „*Бухгалтерка ...до родичів у Молдавію моталася...*” (Люко Дашвар); „...*навальню розширювала знання вже симпатична Мірошникові екзаменаторка*” (Віктор Лупейко); „...*лаборантка Танька та фольклористка Юлька... поклялись або втопити, або ж спекти ...професора*” (Віктор Лупейко); „*День всюди однаковий, – відказала незрозуміле і пішла до голови колгоспу у секретарки*” (Люко Дашвар); „...*тільки цим разом усепереможну свою фінансистку, щойно та з'являлася в кадрі, Мілена роздратовано переганяла вперед...*” (Оксана Забужко); „...*люби квартирантку або лаборантку, або бригадирку, або інженерку!*” (Юрій Андрухович).

Крім іменників на позначення роду занять чи професії, в українській художній літературі вживають назви осіб, що відображають риси характеру представниць жіночої статі. Напр.: *вампірка, комедіантка, фіглярка, маріонетка* та ін. Пор.: „*Утікаючі пам'ятники і попелясті вампірки об'єдналися в цілком абсурдне урбаністичне товариство, здатне лише п'яніти і танцювати*” (Олександр Ірванець); „*Комедіантко, акторко, фіглярко!*”

Маріонетко, напудрена лялько!...” (Олександр Ірванець).

У мові сучасної художньої літератури подекуди вживають іменники із суфіксом **-ш(-а)**, які означають осіб жіночої статі за професією, видом занять, місцем проживання тощо. Це такі, як *бандерша, генеральша, астрономша* та ін. Як відомо, словотвірний тип із суфіксом **-ш(-а)** зі згаданим словотвірним значенням переважає в розмовному мовленні [8, с. 97]. Автори використовують їх здебільшого для того, аби надати негативної оцінки особам. Напр.: „*Бандерша*”, – *знаєцька різко, мов долонею ляснула, сказала в кімнаті перед екраном Мілена...*” (Оксана Забужко); „*Хлопчиська, генеральші й астрономші, Пілоти, трунарі та кухарі.... Всі, як один, На городця всі рушили*” (Іван Драч).

Зрідка в художній літературі вживають слова словотвірного типу із суфіксом **-их-а** (*сторожиха, фармацевтиха*). Зазвичай вони не позначають „дружину особи, названої мотивуючим іменником”, а часто такі утворення „вживаються й у чисто модифікаційному значенні або обидва ці значення поєднуються” [8, с. 97]. Напр.: „*У сльозах захлиналася та... фармацевтиха...*” (Віктор Лупейко).

Активізація словотвірних процесів у сучасній українській мові зумовлена передусім інтенсивним впливом позамовних чинників, які дали поштовх внутрішньомовним процесам, мобілізувавши всі ті невичерпні ресурси, що закладені в системі словотвору української мови. Продуктивним способом творення нових іменників є суфіксальна універбація, тобто формування містких новотворів на основі словосполучень та описових зворотів [7]. Цей процес простежуємо і в мові художньої літератури. Активно вживають слова, які означають різноманітні реалії, пов'язані з життєдіяльністю суспільства і побуту громадян. Це здебільшого деривати, „структура яких зумовлена звучанням ад'єктива, а значення – семантикою цілого прикметниково-іменникового словосполучення” [3, с. 25–26]. Універбати утворюються переважно за допомогою форманта **-к(а)**. Напр.: *персоналка – персональні відомості; аморалка – аморальна поведінка; жуйка – жувальна гумка; районка – районна газета; безконвойка – безконвойна зона; семірка – сьома модель ВАЗу; дев'ятка – дев'ята модель ВАЗу та ін.* Пор.: „*А інколи, правда дуже зрідка, вигулькували й „персоналки” та „аморалки”* (Віктор Лупейко); „*...холостячку й спокусив на „аморалку”... Станіслав Адамович*” (Віктор Лупейко); „*Жуйка*”, *джинси (верх нечисленної розкоші!)*...” (Оксана Забужко); „*...читаєте, сподіваюсь, нашу районку, котру я маю честь очолювати...*” (Віктор Лупейко); „*А безконвойка – це таке діло, що треба довго вертольотом летіти*” (Богдан Жолдак); „*Торік ...мав лише одну „дев'ятку”. А напровесні збагатився ще однією – „семіркою”. Для Валерки придбав*” (Віктор Лупейко).

Зрідка нові слова творяться за допомогою суфіксів **-ець/-івець, -овець**, напр.: *прогресивець – прогресивний чоловік*, пор.: „*Нерідко доводилося найголовнішому „прогресивцю” змахувати спітнілою п'ятірнею росинки із виблискуючої молоденької лисинки*” (Віктор Лупейко).

Декуди автори вживають універбати-русизми: *гостинка – комната гостинничного типа; времянка – временное сооружение* та ін., які умисно вводять в текст, щоб „орозмовнити” його. Напр.: „*... одержання золотого*

комунгоспівського ключика від ошатної квартири – „гостинки” (Віктор Лупейко); „Порубіжне – не гомінлива околиця, ...де назавжди збратались „врем'янки”, гаражі, криниці...” (Віктор Лупейко).

Появі таких однослівних утворень значною мірою сприяла дія в мові закону економії лінгвальних зусиль і засобів. Подекуди універбати ускладнюють сприйняття тексту, іноді такі утворення зрозумілі читачеві тільки з контексту. Зазвичай їх не фіксують словники.

У художній літературі помітно активізувалося вживання відаббревіатурних утворень. Це явище є відносно новим навіть у періодиці [5], але інтенсивно входить у тексти сучасної української прози.

Відаббревіатурні іменники, які утворено за допомогою суфіксів **-ець/ -івець, -овець** та **-іст/-ист**, зазвичай називають особу за її належністю до блоку, угруповання, громадського об'єднання тощо. Ці новотвори в художніх текстах виступають не тільки засобом мовної економії (пор.: *оонівець* – представник „Організації Об'єднаних Націй”), але й надають художньому стилю розмовності. Напр.: „**Есбіст** перехилив груди..., вп'явся ... в обриси квадратного танку” (Віктор Лупейко); „Трьох бомжів, а трьох не видно, Трьох кадебістів родом з Чека” (Іван Драч); „Тоді... винищували **енкаведисти**...” (Віктор Лупейко); „...**есесівець**, хмикнувши, прийняв заміну...” (Оксана Забужко); „Овіяні пишком „черемхи” Пробиваємося за **унсовцями**...” (Іван Драч); „Контакт тривав уже тиждень, і про що вони там торгувалися – прибульці із **оонівцями**, лишилося загадкою” (Богдан Жолдак); „Тепер щодо слова „**бубабіст**” Петро Мідянка вживав слово „**бубабуйіст**”. Журнал „слово і Час” – „**бубавівець**” (Богдан Жолдак); „Може, там і Віктор Лопата зі своєю постарілою командою **кавеенівців**, може, вони щось придумують” (Богдан Жолдак); „В славнім городі Єгунці **Заєдинці заєдунці**” (Іван Драч).

На основі назв-аббревіатур зрідка утворюють відаббревіатурні прикметники за допомогою питомого українського суфікса **-ськ/-івськ-**: *оунівський*, напр.: „Новий повстанець хрипко, з кавказькою гортанністю напам'ять продекламував **оунівський** „Декалог”...” (Віктор Лупейко). Творються прикметники і за допомогою інших суфіксів, напр.: *хебеушиний*, пор.: „Вони [в'язні] лунуть крізь мою хатинку в „**хебеушнім**” табірнім лахмітті” (Віктор Лупейко).

Подекуди іменники творяться за допомогою суфікса **-к-**, що мають переважно розмовний характер, але від російської аббревіатури, напр.: *ППП – пістолет-пулемет Шпагина – пепешка*, пор.: „**Пепешка**” най буде твоєю...” (Віктор Лупейко). Популярними у творах українських авторів є утворення від аббревіатур, що позначають види зброї, напр., *ППП – пістолет Макарова – пеем*, пор.: „Ставлю „**пеема**” на бойовий взвод, досилаю патрона...” (Богдан Жолдак).

У художній літературі нерідкістю є творення слів від інших російських аббревіатур, що позначають здебільшого силові, контролюючі органи радянської доби, напр.: *енкаведе, енкавеес, емтебе, кавеен* та ін. Пор.: „Майор **енкаведе** хоче знати, як ти пишешся та кілька маєш літ...” (Віктор Лупейко); „За віщо ж це тоді **енкавеес I** з бойка вибивав наганом мозок?...” (Віктор Лупейко);

„По лікті у кишках, немов анатом, навчився водку жрать, ругаться матом в енкаведе, а згодом емгебе” (Юрій Андрухович); „Розіграти б так міг лише Віктор Лопата, за що його свого часу обрали капітаном кавеену” (Богдан Жолдак).

Деякі відаббревіатурні іменники мають різне графічне відтворення базових аббревіатур, пор.: „Це я тобі по секрету про нову посаду **КДБшну**, а в самого ще – проблем і проблем...” (Люко Дашвар); „Не в Самарканда чи Хівах Під **ЦРУшним** затятим секретом Він нишпорить в нас по архівах За аркушем тим за раритетом” (Іван Драч).

Висновки. У мові сучасної художньої літератури активно використовують розмовні лексеми. Помітним явищем у мові художньої літератури стало вживання новітніх назв жіночої статі. Найпродуктивнішими суфіксами в цих назвах є: **-к-а, -ш-а, -их-а.**

Продуктивним способом творення нових іменників є суфіксальна універбація. Здебільшого вони творяться за допомогою суфікса **-к(а)**, рідше суфіксів **-ець/-івець, -овець.**

Інтенсивно до текстів художніх творів входять відаббревіатурні одиниці. Зазвичай вони творяться за допомогою суфіксів **-ець/ -івець, -овець** та **-іст/-ист; -ськ/-івськ-**; рідше із суфіксом **-к-**.

Розмовні лексеми в художньому стилі створюють відповідний оцінний настрій, характеризують дійових осіб, надають прозі невимушеності, доступності, експресивності.

Тематичні групи розмовних лексем у мові художньої літератури відкриті до поповнення новими одиницями, що потребує **подальших лінгвістичних розвідок.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Взаємодія усних і писемних стилів мови / [відп. ред. М.М. Пилинський]. – К.: Наук. думка, 1982. – 180 с.
2. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови / [Пилинський М.М., Дзюбишина-Мельник Н.Я., Ленець К.В. та ін.]. – К.: Наук. думка, 1990. – 216 с.
3. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір / Василь Грещук. – Ів.-Франківськ: Плай, 1995. – 208 с.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія / А.П. Загнітко : [монографія]. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437 с.
5. Навальна М.І. Нові відаббревіатурні утворення (на матеріалі мови української періодики) / М.І. Навальна // Наукові записки. Серія „Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”. – Вип. 12. – 2009. – С. 243–251.
6. Навальна М.І. Нові іменники зі значенням жіночої статі в мові української газетної публіцистики / М.І. Навальна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія ”Лінгвістика”: Зб. наук. пр. Вип. VII. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – С. 225–230.
7. Навальна М.І. Універбації в мові сучасної української періодики /

- М.І. Навальна // Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В.А. Зарва]. – Бердянськ: БДПУ, 2009. – Вип. ХХІ. – С. 535–541.
8. Словотвір сучасної української літературної мови / [відп. ред. М.А. Жовтобрюх]. – К.: Наук. думка, 1979. – 406 с.

Словники

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.

УДК 81'233

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОСВОЕНИЯ ДЕТЬМИ ПОЛЯРНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПАРАМЕТРИЧЕСКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Юлия Пузанова
(Санкт-Петербург, Россия)

У статті на матеріалі розшифровок записів спонтанного мовлення описано психолінгвістичні засади засвоєння дітьми полярних характеристик параметричних прикметників російської мови. Розглянуто процес формування градаційної шкали розміру та проаналізовано пояснювальна здатність гіпотези семантичних ознак.

Ключові слова: гіпотеза семантичних ознак, лексикон, оволодіння першою мовою, параметричні прикметники, релятивна семантика, семантична полярність.

В статье на материале расшифровок записей спонтанной речи описываются психолингвистические основы освоения детьми полярных характеристик параметрических прилагательных русского языка. Рассматривается процесс формирования градационной шкалы размера и анализируется объяснительная способность гипотезы семантических признаков.

Ключевые слова: гипотеза семантических признаков, лексикон, освоение первого языка, параметрические прилагательные, релятивная семантика, семантическая полярность.

The article describes the psycholinguistic basis of assimilating the polar characteristics of Russian parametric adjectives by children on the material of spontaneous speech transcripts. The formation of graded scale of size is analyzing and the explanatory ability of the semantic features hypothesis is discussed.

Key words: semantic features hypothesis, lexicon, first language acquisition, parametric adjectives, the semantic of relativity, semantic polarity.